

Jadwiga Hoff

Adam Świątek, *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Kraków 2014, ss. 510

Bardzo dokładnie zapoznałam się z książką Adama Świątka; przeczytałam ją od deski do deski głównie ze względu na moje własne zainteresowania badawcze, ale także dlatego, że Autor podjął temat niezwykle ważny zarówno dla historii, jak i obecnych stosunków polsko-ukraińskich.

Problematyka, która jest przedmiotem rozważań Autora, pojawiała się już w literaturze, ale raczej na marginesie innych rozważań. Szerzej zajął się nią Andrzej Zięba w latach 90. XX w., ale na dobre zagościła w badaniach historyków polskich i – co warto odnotowania – także ukraińskich dopiero na początku XXI w. Ciągłe jednak badania nad trudnym, choć frapującym zagadnieniem *gente Rutheni, natione Poloni* stanowią margines naukowy, dlatego praca Adama Świątka jest niezwykle cenna. Autor bada problem gruntownie i wieloaspektowo, wykorzystując bogatą i urozmaiconą bazę źródłową. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że kwerenda nie była łatwa, nie ma bowiem kompletnego zbioru źródeł do badań nad tytułowym zagadnieniem. Autor musiał przeprowadzić długotrwałe i żmudne poszukiwania. Jak sam pisze, „Materiał dotyczący Rusinów narodowości polskiej odnajdujemy w całej spuściźnie dziejowej Galicji w epoce zaborów i po odzyskaniu niepodległości przez Polskę” (s. 18). Problemy związane z *gente Rutheni, natione Poloni* pojawiają się dosłownie wszędzie: w prasie, drukach propagandowych, pamiątkach, poezji, dziełach literackich, obrazach, w obiektach sepulkralnych na cmentarzach, w materiałach statystycznych, dokumentach kościelnych i państwowych, w protokołach policyjnych i sądowych, sprawozdaniach stenograficznych sejmu i wielu innych. Żeby dotrzeć do tych materiałów, Autor przeprowadził kwerendę w archiwach i bibliotekach polskich oraz ukraińskich. Wykorzystał różnego rodzaju źródła drukowane (protokoły, stenogramy, odezwy, przemowy, wspomnienia, pamiątki, listy, wydawnictwa źródłowe etc.), literaturę

piękną, pisma folklorystyczne, etnograficzne, dzieła historiograficzne z epoki, różnego rodzaju dzieła sztuki, prasę i czasopisma – trudno wymienić wszystkie wykorzystane materiały. Musiał przy tym dokonać ich selekcji, nie był bowiem w stanie wykorzystać całej dziewiętnastowiecznej galicyjskiej spuścizny źródłowej. Dokonany przez niego wybór jest oczywiście subiektywny – inny zresztą być nie może, ale wydaje mi się bardzo trafny, wystarczający do ukazania badanego zjawiska na wszystkich płaszczyznach. Nawet po dokonanej selekcji baza źródłowa, na której Autor oparł swoje badania, jest wręcz imponująca, ale badacz świetnie panuje nad tą masą źródeł i umiejętnie je interpretuje. Bibliografia zawiera także okazały wykaz opracowań, które Autor rzeczywiście wykorzystał; nie jest to tylko umieszczenie w spisie tytułów, które powinny się tam znaleźć. Świadczy o tym cała książka – Autor popisał się w niej niebywałą erudycją.

Publikacja jest bardzo obszerna; liczy 509 stron (razem z ilustracjami, indeksem osobowym i streszczeniem w języku angielskim). Jej konstrukcja ma charakter problemowo-chronologiczny. Monografia składa się z dziewięciu rozdziałów. Poprzedza je obszerny wstęp, w którym Autor przedstawił zakres geograficzny i chronologiczny książki, określił jej cele i strukturę, wnikliwie i wyczerpująco omówił wykorzystane źródła i literaturę przedmiotu. W rozdziale pierwszym, wprowadzającym w badaną problematykę, stara się zdefiniować, co rozumie pod tytułowym pojęciem. Omawia tu też genezę zjawiska *gente Rutheni, natione Poloni* w świetle takich pojęć jak grupa etniczna, naród, tożsamość narodowa. W rozdziale drugim, zatytułowanym *Gente Rutheni, natione Poloni – charakterystyka formacji*, umiejscawia tożsamość tej formacji w strukturze społecznej Galicji w XIX w., pokazując, iż utożsamianie się ludności rusińskiej z Polską przestało być w tym okresie zjawiskiem z zakresu wyłącznie ideologii szlacheckiej i że formacja *gente Rutheni, natione Poloni* pojawiła się już we wszystkich warstwach społecznych. W rozdziale tym Autor podejmuje też próbę ustalenia skali badanego zjawiska, co wcale nie jest łatwe, a dla pierwszej połowy XIX w. – wręcz niemożliwe. Mimo to, wykorzystując głównie materiały z drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w., stara się ustalić liczbę (oczywiście, może tu być mowa tylko o szacunkach) Rusinów narodowości polskiej, co się jednak nie mogło udać zarówno ze względu na trudności badawcze (o których Autor skrupulatnie informuje), jak i na fakt, że problem ten każdorazowo warunkowany był przez realia polityczne. Autor, zastanawiając się nad czynnikami, które wywarły wpływ na wybór i kształt tożsamości Rusinów narodowości polskiej, akcentuje szczególnie rolę więzów rodzinnych, edukacji, języka w Cerkwi greckokatolickiej i w szkolnictwie oraz wpływu literatury polskiej. Zajmuje się tu też omówieniem codzien-

ności badanej grupy, ale – co wydaje mi się bardzo dobrym posunięciem – skupia się głównie na tych elementach, które miały wpływ na tożsamość narodowościową i które ukazują przejawy biculturowości w codziennym bytowaniu. W następnym rozdziale, wykorzystując takie źródła jak twórczość literacka, malarska i piarstwo historiograficzne, przedstawia, w jaki sposób starano się wpływać na kształt idei *gente Rutheni, natione Poloni*. Nie mogąc zaprezentować całego dorobku artystycznego, pokusił się o przedstawienie najważniejszych nurtów, dzieł i autorów, szczególnie tych, którzy wprost odwoływali się do wspomnianej idei, wywierając mniejszy lub większy wpływ na wybory podejmowane przez członków dziewiętnastowiecznego galicyjskiego społeczeństwa. W rozdziale tym Autor bardzo wyraźnie podkreślił znaczenie historiografii dla kształtowania świadomości społecznej. Słusznie zauważył, i poparł to kilkoma przykładami, że „Historia przestaje [...] w tym okresie być dziedziną nauki czy po prostu wiedzą o przeszłości, staje się konkretnym elementem komunikacji społecznej”, kształtującym określony stosunek do przeszłości, którą traktowano jako „rezerwat utraconych wartości”. Jedną z nich była „wieloetniczna dawna Polska z całym swoim dorobkiem dziejowym i długim kalendarium wydarzeń mających wpływ na „zbratanie” się zamieszkujących ją ludów, w tym polskiego i ruskiego” (s. 128). Autor popisał się tu ogromnym znawstwem przedmiotu, przywołując poglądy licznych historyków polskich i historyków *gente Rutheni, natione Poloni*. Rozdział ten stanowi swoiste „przejście” do treści zawartych w rozdziale czwartym, poświęconym kształtowaniu się idei politycznej *gente Rutheni, natione Poloni* od Oświecenia poprzez czasy wojen napoleońskich, powstanie listopadowe, Wielką Emigrację aż do konspiracji galicyjskich z lat 30. i 40. XIX stulecia. Bardzo ważny dla poruszanej w książce problematyki jest rozdział piąty, zatytułowany *Gente Rutheni, natione Poloni w dobie Wiosny Ludów*. Autor podkreśla w nim kluczowe znaczenie Wiosny Ludów dla ukształtowania się tożsamości Rusinów, co miało ogromny wpływ na dalsze losy idei *gente Rutheni, natione Poloni*. Bardzo ciekawe i odkrywcze są rozważania mówiące o tym, jak idea polsko-ruskiego braterstwa odzwierciedlała się w twórczości brukowej, źródle – niesłusznie – rzadko wykorzystywanym przez badaczy.

Rozdział szósty jest ważny dla zrozumienia dalszych losów idei *gente Rutheni, natione Poloni*. Autor przedstawia w nim aktywność Rusinów narodowości polskiej, którzy po klęsce Wiosny Ludów, w czasach ponownego absolutyzmu, zaangażowali się w walkę o język w szkolnictwie, o równouprawnienie języka polskiego i ruskiego, w sprawę związaną z alfabetem dla języka ruskiego. W drugiej części rozdziału jest mowa o znaczeniu powstania styczniowego dla omawianych w książce zagadnień, gdyż – zdaniem Autora – jego

upadek nie tylko przekreślił marzenia polskich elit o niepodległości, ale też marzenia Rusinów polskiej narodowości o państwie, w którym nastąpiłoby „połączenie różnych *gente* w jedno *natio* poprzez budowę Rzeczypospolitej Polski, Litwy i Rusi” (s. 292).

W kolejnych rozdziałach Autor omawia partycypację Rusinów narodowości polskiej w życiu politycznym i społecznym (m.in. udział we władzach państwowych i krajowych, w organizacjach społecznych, w obchodach narodowych i jubileuszowych) oraz podejmowane przez nich działania mające na celu zachowanie dobrych stosunków pomiędzy ludnością polską i rusińską. Idea polsko-ruskiego braterstwa została ostatecznie zaprzeczona w drugiej połowie XIX w. Rozwinęły się wówczas dwa niesłychanie ostre nacjonalizmy, które walkę Rusinów narodowości polskiej o zachowanie dawnego kształtu relacji między Polakami a Rusinami skazały na klęskę, przypięczętowaną wojną polsko-ukraińską o Galicję Wschodnią. Przyczyny, które spowodowały stopniowe znikanie Rusinów narodowości polskiej ze sceny politycznej i życia społecznego, zostały szeroko omówione w rozdziale ostatnim. Tu też Autor przedstawił krótko działania podejmowane już w odrodzonej Polsce, zmierzające do asymilacji ludności greckokatolickiej, a na końcu wskazał na znaczenie II wojny światowej dla ostatecznego pogrzebania idei *gente Rutheni, natione Poloni*.

Książka Adama Świątka stanowi ważną pozycję w historiografii polskiej. Dotyczy ciągle jeszcze niedostatecznie rozpoznanej problematyki badawczej, imponuje rzetelnością badań i przekonującymi wnioskami, które wyływają z doskonałej znajomości źródeł i literatury przedmiotu, zawiera szereg nowych ustaleń i znacznie poszerza dotychczasową wiedzę o Rusinach narodowości polskiej w Galicji. Nie sposób wyobrazić sobie przyszłych prac o podobnym zakresie bez jej znajomości. Nie wątpię, że będzie często wykorzystywana przez badaczy, cytowana i uwzględniana w dydaktyce uniwersyteckiej.